

Ks. MAREK SKIERKOWSKI

Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie
Wydział Teologiczny

WŁOSKA TEOLOGIA FUNDAMENTALNA

Jeśli przyjmiemy, że proces wyodrębniania się poszczególnych dyscyplin naukowych rozpoczyna się w renesansie, to bez wątplenia źródła późniejszej włoskiej apologetyki (i jej spadkobierczyni teologii fundamentalnej) tkwią w środowisku florenckim. Właśnie tutaj, w latach 1475–1476, Marsilio Ficino (1433–1499), z zamiłowaniem platonik, ukończył traktat apologetyczny *De religione Christiana et fidei pietate*. Niedługo potem, w 1497 r., dominikański kaznodzieja, Girolamo Savonarola (1452–1498), napisał z kolei dzieło *Triumphus Crucis*, ukazujące racjonalny wymiar wiary chrześcijańskiej. Później, w dobie polemiki z protestantyzmem, szczególnie wyróżnia się włoski kardynał, Robert Bellarmin (1542–1621; kardynał od 1599 r.), autor trzypięciotomowej publikacji *Disputationes de controversiis christianae fidei adversus huius temporis haereticos* (1586–1588–1593). W XIX wieku równie popularnym podręcznikiem apologetyki stał się traktat, który napisał teolog dogmatyk, jezuita Giovanni Perrone (1794–1876), mianowicie *De vera religione adversus incredulos et heterodoxos* (2 tomy; 1840). Tom pierwszy tego dzieła dotyczył istoty Objawienia i Jego kryteriów, prorocत्व i cudów, w tym m.in. Chrystusowego zmartwychwstania, a także świętości doktryny ewangelicznej, cudownego rozszerzania się i trwania chrześcijaństwa oraz świadectwa męczenników. Drugi z kolei tom odnosił się do Kościoła katolickiego jako prawdziwego Kościoła Chrystusowego¹.

Sobór Watykański II (1962–1965), najbardziej znaczące wydarzenie w historii Kościoła od reformacji, nie wzmiankuje już w swych dokumentach ani apologetyki, ani teologii fundamentalnej. Pierwszym dokumentem, w którym wprost wymienia się teologię fundamentalną, jest dopiero pismo Kongregacji Formacji Katolickiej *Teologiczna formacja przyszłych kapłanów* (1976). Trzy lata później, można tak stwierdzić, Kościół w sposób uroczysty promulgował teologię fundamentalną na mocy konstytucji apostolskiej Jana Pawła II *Sapientia christiana* (1979), a dokładniej w *Zarządzeniach Kongregacji Formacji Katolickiej wprowadzających w życie tę konstytucję*, umieszczając teologię fundamentalną na drugim miejscu, bezpośrednio po Piśmie Świętym, w katalogu przedmiotów

¹ Por. A. Dulles, *A History of Apologetics*, San Francisco 2005, s. 242–244.

obowiązujących na studiach teologicznych (art. 51)². Napisane po włosku i wydane rok po papieskiej konstytucji dzieło zbiorowe *Problemi e prospettive di teologia fondamentale* (*Problemy i perspektywy teologii fundamentalnej*), zredagowane przez profesorów Papieskiego Uniwersytetu Gregoriańskiego w Rzymie, mianowicie Kanadyjczyka R. Latourelle'a i Australijczyka G. O'Collinsa, stanowi już dojrzałe zmierzenie się ze statusem metodologicznym nowej dyscypliny jako spadkobierczyni klasycznej apologetyki³. R. Latourelle w opracowaniu *Nuova immagine della fondamentale* (*Nowy obraz fundamentalnej*)⁴ wychodzi od spostrzeżenia, że w procesie transformacji od apologetyki do teologii fundamentalnej można wyróżnić trzy okresy: okres krytycznej reakcji na dawną apologetykę, okres poszerzania przedmiotu nowej dyscypliny wraz z ostatecznym przyjęciem terminu *teologia fondamentale* oraz okres poszukiwania *centrum jedności* wyłonionej w ten sposób specjalności teologicznej⁵. Zdaniem R. Latourelle'a, *centrum jedności* (*il centro d'unità*) teologii fundamentalnej stanowi „la credibilità–della–rivelazione–di–Dio–in–Gesù–Cristo” („wiarygodność–Objawienia–Boga–w–Jezusie–Chrystusie”)⁶. Ukazywanie wiarygodności powinno dokonywać się na trzech etapach: historycznym, antropologicznym i semejologicznym. „Chodzi – pisał R. Latourelle – o odpowiedź na trzy pytania: Czy Jezus jest osiągalny w swej realności historycznej? Czy Jezus i Jego orędzie odpowiadają na zasadnicze pytania o sens życia ludzkiego? Czy Jezusa można zidentyfikować jako «Boga z nami?»”⁷ W tym samym roku (1980) Arialdo Beni zatroszczył się o kolejne, krytycznie zmodyfikowane, wydanie swojego wcześniejszego podręcznika z tej dyscypliny, tytułując go *Teologia Fondamentale* (pierwsze wydanie: 1967; reprinty: 1968; 1969), w którym zdefiniował teologię fundamentalną jako „metodyczne i systematyczne studium nad

² Por. *Posoborowe prawodawstwo kościelne*, red. E. Szafrowski, Warszawa 1983, t. XII, n. 1, s. 275-276. Ten sam papież w encyklice *Fides et ratio* (1998) napisał: „*Teologia fundamentalna* jako dyscyplina, której zadaniem jest uzasadnienie wiary (por. 1 P 3,15), powinna starać się usprawiedliwić i wyjaśnić relację między wiarą a refleksją filozoficzną” (nr 67; wydanie: Poznań 1998, s. 99).

³ Wydanie: *Problemi e prospettive di teologia fondamentale*, red. R. Latourelle, G. O'Collins, Brescia 1980.

⁴ Por. R. Latourelle, *Nuova immagine della fondamentale*, w: *Problemi e prospettive di teologia fondamentale*, s. 59-84; zob. także I. Ledwoń, *Od apologetyki do teologii fundamentalnej w twórczości naukowej René Latourelle'a*, *Roczniki Teologiczne* 2 (1994), s. 49-67.

⁵ Por. R. Latourelle, *Nuova immagine della fondamentale*, s. 59-60.

⁶ Tamże, s. 79.

⁷ Tamże, s. 81. Za pewnego rodzaju hasła wywoławcze poszczególnych dróg badawczych niech posłużą tytuły książek rzymskiego profesora: *A Gesù attraverso i vangeli* (*Do Jezusa przez ewangelie*, Assisi 1979), *L'uomo e i suoi problemi alla luce di Cristo* (*Człowiek i jego problemy w świetle Chrystusa*, Assisi 1982) oraz *Miracoli di Gesù e teologia del miracolo* (*Cuda Jezusa i teologia cudu*, Assisi 1987). Celem pierwszej argumentacji, historyczno-hermeneutycznej, jest dotarcie poprzez ewangelie, świadectwa wiary Kościoła pierwotnego do historycznego Jezusa, Jego osoby, słów i czynów. Z kolei argumentacja filozoficzno-antropologiczna zmierza do naszkicowania sytuacji egzystencjalnej człowieka i pokazania, że tylko Chrystus usensawnia zasadnicze ludzkie problemy. Wreszcie argumentacja teologiczno-semejologiczna ma na celu wykazanie, jaką rolę w uwiarygadnianiu Chrystusa odgrywają proroctwa, świadectwa świętości życia chrześcijan, a nade wszystko – co wyraźnie podkreśla R. Latourelle – Jezusowe cuda.

fundamentami nie tylko wiary, ale także teologii”⁸. Książka ta, z jednej strony, otwarta jest dość szeroko na perspektywę teologiczną, z drugiej zaś jeszcze często ogranicza się do ujęcia czysto historyczno-racjonalnego. Stanowi ona zatem w sensie symbolicznym początek posoborowej drogi włoskiej teologii fundamentalnej. W niniejszym opracowaniu pragnę dokonać przeglądu najważniejszych podręczników teologiczno-fundamentalnych stworzonych przez uczonych włoskich (w porządku chronologicznym), zwracając szczególną uwagę na to, jak jest rozumiana ta dyscyplina i jak jest pojmowana w niej kategoria „wiarygodności”. Chcę odpowiedzieć na pytanie: Czy można mówić o włoskim modelu teologii fundamentalnej?

Prezentacja

Rino Fisichella (ur. 1951; od 1998 r. biskup; od 2010 r. Przewodniczący Papieskiej Rady ds. Nowej Ewangelizacji) odbył studia teologiczne na Papieskim Uniwersytecie Gregoriańskim w Rzymie, zostając następnie na tej uczelni wykładowcą teologii fundamentalnej (1982–1998). W 1985 r. opublikował dzieło *La Rivelazione: evento e credibilità. Saggio di teologia fondamentale*, które w niedługim czasie doczekało się blisko dziesięciu wydań⁹. Teolog włoski wskazuje pięć „odkryć”, warunkujących kontekst, w którym zrodziła się nowa dyscyplina teologiczna, a mianowicie odkrycie Objawienia jako tematu centralnego, odkrycie dialogicznego i personalnego wymiaru tego Objawienia, odkrycie wiarygodności jako egzystencjalnego znaczenia wiary, odkrycie hermeneutyki jako zasadniczego elementu dyskursu teologicznego i odkrycie konieczności komunikacji interdyscyplinarnej w teologii¹⁰. Teolog fundamentalny musi mieć zawsze przed oczami „człowieka współczesnego”, który – czy to wierzący, czy niewierzący – zdradza całą swoją egzystencją niezwykle silną potrzebę sensu¹¹. W tym kontekście teologia fundamentalna jest dyscypliną, która stawia pytanie: Dlaczego? („Jakie jest znaczenie tych świadectw?” – Pwt 6,20; zob. także 1 P 3,15)¹². R. Fisichella definiuje więc teologię fundamentalną jako „dyscyplinę teologiczną, która bada wydarzenie Objawienia i Jego wiarygodność”¹³.

⁸ A. Beni, *Teologia Fondamentale*, Firenze 1980, s. 134.

⁹ Korzystam z wydania IX: R. Fisichella, *La Rivelazione: evento e credibilità. Saggio di teologia fondamentale*, Bologna 2007.

¹⁰ Por. tamże, s. 30-32.

¹¹ Por. tamże, s. 50.

¹² Por. tamże, s. 51.

¹³ Tamże, s. 56. Książka *La Rivelazione: evento e credibilità* składa się z dwóch części. Część pierwsza, zatytułowana *Wydarzenie Objawienia*, obejmuje sześć rozdziałów: 1) Historia jako sceneria Objawienia; 2) Jezus Chrystus jako objawiający i objawienie Ojca; 3) Odpowiedź człowieka na Objawienie; 4) Posłuszeństwo wiary; 5) Przekaz Objawienia; 6) Prawda Objawienia. Część druga natomiast, zatytułowana *Wiarygodność Objawienia*, obejmuje kolejnych sześć rozdziałów: 7) Wiarygodność jako element konstytutywny teologii fundamentalnej; 8) Znak jako ekspresyjny środek wyrazu wiarygodności; 9) Historyczna weryfikacja wiarygodności: hermeneutyka i „Jezus

Zdaniem R. Fisichelli, Objawienie Boże, które personalizuje się w osobie Jezusa Chrystusa, ma charakter dramatu, cechującego się z natury rzeczy prowokacyjnością i mocą angażowania odbiorców. Objawienie nie oddala człowieka ani od siebie samego, ani od świata, wręcz przeciwnie – skłania człowieka do znalezienia odpowiedzi na pytanie o sens życia, przynosząc prawdę, wolność i zbawienie¹⁴. Ludzka odpowiedź na inicjatywę Boga dokonuje się w posłuszeństwie wiary, która swą więzią sięga samej Trójcy Świętej, wymaga dynamicznego rozwoju, wyraża się w uniwersalnym języku, prowadzi do zbawienia, czyli życia wiecznego, oraz jest sprawą niezwyklej wagi egzystencjalnej, o czym świadczą najbardziej męczennicy¹⁵. Objawienie przyjęte w wierze zostało utrwalone w Tradycji, szczególnie w Piśmie Świętym. Biblia jako uprzywilejowany wyraz misterium objawiającego się Boga ukazuje prawdę, która ma charakter osobowy, chrystocentryczny, darmowy oraz historyczno-eschatologiczny¹⁶. R. Fisichella utożsamia wiarygodność Objawienia w Jezusie Chrystusie ze „znaczeniowością” (*significatività*), a więc wiarygodność dotyczy decyzji życiowej człowieka, tego, co jest znaczące dla życia ludzkiego, dla jego pełnego sensu, a także wiąże się raczej z dynamizmem znaku, niż ze statyczną spekulacją¹⁷. Najpełniejszym znakiem jest samo Wcielenie (życie, śmierć i zmartwychwstanie Jezusa Chrystusa), które ujawnia swój wymiar historyczny, pośredniczący i komunikujący¹⁸. Włoski teolog wskazuje, że nie ma istotnej różnicy między „Jezusem historycznym” i „Chrystusem kerygmaticznym”¹⁹, a takie tytuły chrystologiczne, jak Mesjasz, Syn Człowieczy i Syn Boga, wyrażają misterium egzystencji Jezusa Jego własnym językiem (rozwinętym potem w perspektywie popaschalnej)²⁰.

Teolog włoski dużo uwagi poświęca Chrystusowemu zmartwychwstaniu jako momentowi narodzin wiary chrześcijańskiej, czyli wydarzeniu kluczowemu dla uchwycenia wiarygodności Objawienia²¹. Paschalna relacja Markowa, aczkolwiek skąpa, jest w tym kontekście niezwykle fascynująca: kobiety idące do grobu myślą raczej o namaszczeniu Ukrzyżowanego; tymczasem widzą kamień od grobu odsunięty i słyszą orędzie anioła, że Jezus zmartwychwstał. Milczące kobiety (Mk 16,8) sugerują odbiorcom Ewangelii, że trzeba powierzyć się temu orędziu i trwać w oczekiwaniu, aż sam Bóg w stosownym czasie wyjaśni jego znaczenie. Narracja św. Mateusza obfituje z kolei w aspekty apologetyczne (Mt 27,62-66) i zawiera opisy dwóch chrystofanii, wobec kobiet i uczniów (Mt 28,9 i 16). Św. Łukasz natomiast kładzie nacisk na cielesną rzeczywistość

---

historyczny”; 10) Chrystologia fundamentalna; 11) Kontynuacja znaku we współczesnym świecie; 12) Miłość trwałym znakiem wiarygodności.

¹⁴ Por. tamże, s. 141-162.

¹⁵ Por. tamże, s. 209-210.

¹⁶ Por. tamże, s. 281-282.

¹⁷ Por. tamże, s. 289.

¹⁸ Por. tamże, s. 345.

¹⁹ Por. tamże, s. 387.

²⁰ Por. tamże, s. 396.

²¹ Por. tamże, s. 471.

Zmartwychwstałego i rolę świadków (Łk 24,25.39.43.48). Wreszcie św. Jan koncentruje się na „widzeniu” Zmartwychwstałego i „wierze” w Niego (J 20,8.25). Mimo różnic w narracjach (trzeba jeszcze dodać Mk 16,9-20 i J 21), istota zagadnienia jest przekazana w sposób zgodny: Chrystus naprawdę zmartwychwstał i wobec tego faktu nie można pozostawać obojętnym²². Poszukując najbardziej pierwotnego kształtu orędzia paschalnego, R. Fisichella wskazuje, rzecz jasna, na *Credo Korynckie* – 1 Kor 15,3-5²³. Fakt zmartwychwstania Chrystusa domaga się ujęcia teologicznego, gdyż zmartwychwstanie stanowi zarówno przedmiot wiary, jak i wzbudza tę wiarę. Oznacza to, że weryfikacja zmartwychwstania i odkrywanie jego znaczenia powinno dokonywać się we wnętrzu wiary paschalnej, w historyczno-teologicznym świadectwie uczniów. R. Fisichella akcentuje unikalność zmartwychwstania Chrystusa, podkreślając przemianę życia świadków wskutek tego wydarzenia. Zmartwychwstanie Chrystusa jest wydarzeniem eschatologicznym, początkiem nowego stworzenia. O tyle ma ono wymiar historyczny, o ile realizuje się w historycznej osobie Jezusa i znajduje recepcję w historycznych świadkach. Zamiast mówić o zwykłej historii, należy raczej wypowiadać się o historii zbawienia, w której zmartwychwstanie zajmuje miejsce centralne²⁴.

Ostatnim krokiem w procesie ukazywania wiarygodności Objawienia jest przejście od „Znaku do znaków”, czyli od Jezusa Chrystusa do kontekstu współczesności. R. Fisichella prezentuje zatem motywacyjny wymiar cudów i prorocत्व, a także specyfikę „znaków czasu” i męczeństwa. Ostatecznie stwierdza, że jedynym „znakiem wiarygodności” umieszczonym przez Boga w historii ludzkości jest Jego miłość trynitarna, doświadczana w Kościele, wobec której człowiek podejmuje w sposób wolny decyzję znaczącą dla sensu swej egzystencji²⁵.

Carmelo Dotolo (ur. 1959), teolog świecki, który odbył studia na Papieskim Uniwersytecie Gregoriańskim w Rzymie, kontynuuje myśl R. Fisichelli. Jego zdaniem, racjonalność wiary bazuje ostatecznie na wiarygodności Objawienia. Człowiek przyjmuje Objawienie, gdy odkrywa, że jest ono znaczące dla spełnienia jego egzystencji²⁶.

Carlo Greco (ur. 1939), włoski jezuita, przyznał, że u kresu XX wieku wciąż nie istniała jeszcze powszechna zgoda w odniesieniu do charakteru teologii fundamentalnej, jej przedmiotu i metod²⁷. W sensie najbardziej ogólnym teologia fundamentalna zajmuje się „problemem fundacji wiary”, czyli przede wszystkim Objawieniem²⁸, posługując się przy tym metodą fenomenologiczno-hermeneutyczną

²² Por. tamże, s. 480-486.

²³ Por. tamże, s. 486-492.

²⁴ Por. tamże, s. 492-507.

²⁵ Por. tamże, s. 565-579.

²⁶ Por. C. Dotolo, *Sulle tracce di Dio: lineamenti di teologia fondamentale*, Padova 1992, s. 198-199.

²⁷ Por. C. Greco, *La rivelazione. Fenomenologia, dottrina e credibilità*, Cinisello Balsamo (Milano) 2000, s. 9.

²⁸ Por. tamże, s. 14.

i metodą krytyczno-werytatywną²⁹. C. Greco, badając aspekt ontologiczny Objawienia, wskazuje, że warunkiem możliwości autokomunikacji Boga wobec człowieka są Jego relacje trynitarne. Bóg, wchodząc w kontakt z ludźmi, wciąż pozostaje tajemnicą ukrytą, transcendentną, niewidzialną, aczkolwiek jednocześnie odkrytą, immanentną i uchwytną w tym sensie, że ujawnioną za pośrednictwem elementów historycznych, przede wszystkim człowieczeństwa Jezusa³⁰. Objawienie oznacza w aspekcie epistemologicznym „bezpośredniość zapośredniczoną”, doświadczaną poprzez symbole³¹. Zewnętrznym słowem i czynem Boga towarzyszy również udzielanie przez Niego człowiekowi wewnętrznego światła, dającego „oczy wiary” do rozpoznania i przyjęcia tego Objawienia³². C. Greco rozróżnia więc między nieuwarunkowaną pewnością wiary (*certitudo fidei*) i ograniczoną pewnością racjonalnego poznania wiarygodności tej wiary (*certitudo credibilitatis*). Teolog włoski jest przekonany, że o racjonalnej wiarygodności wiary decydują ostatecznie znaki i symbole³³.

Pierangelo Sequeri (ur. 1944), kapłan, teolog (*Facoltà Teologica dell'Italia Settentrionale*) i muzykolog, jest autorem m.in. *Il Dio affidabile. Saggio di teologia fondamentale* (1996)³⁴ oraz *L'idea della fede. Trattato di teologia fondamentale* (2002)³⁵. Według jego koncepcji, charakterystycznej dla „szkoły mediolańskiej”, teologia fundamentalna ma być traktatem *de fide* – „o wierze chrześcijańskiej”, opracowanym „z punktu widzenia rozumu teologicznego”³⁶. Wydarzeniem fundacyjnym w odniesieniu do wiary chrześcijańskiej jest życie, śmierć i zmartwychwstanie Jezusa. Uczniowie przechowali w pamięci zarówno synowską relację Jezusa do Ojca (*Abba*), jak i Jezusowe wezwanie do nawrócenia (*metanoia*)³⁷. Ukazywania się Zmartwychwstałego z kolei przekonały ich, że jest to ten sam Jezus, którego znali i który został ukrzyżowany dla zbawienia ludzi. Odkrycie nieuwarunkowanej miłości Boga w dziele Jezusa, czyli Jego łaski, umożliwiającej wolną relację człowieka do Boga i dającej nadzieję na spełnienie człowieka w Bogu, oznacza moment ujawnienia się „wiary, która zbawia”³⁸. Aktualizacja historyczna właściwej relacji człowieka do Boga, czyli właśnie ta „wiara, która zbawia”, ma charakter nie tyle teoretyczny, ile praktyczny. Człowiek zawsze znajduje się w relacji do Boga jako swego Stwórcy (i Spełnienia), zatem wszelkie poznawcze ujęcie Objawienia bazuje już na tej relacji. Objawienie oznacza wręcz po prostu

²⁹ Por. tamże, s. 20. Książka ta, konsekwentnie, składa się z dwóch części: I. Fenomenologia i hermeneutyka Objawienia i II. Zapośredniczenie prawdy Objawienia.

³⁰ Por. tamże, s. 240-249.

³¹ Por. tamże, s. 260-261.

³² Por. tamże, s. 262-263.

³³ Por. tamże, s. 269-271.

³⁴ Korzystam z wydania III: P. Sequeri, *Il Dio affidabile. Saggio di teologia fondamentale*, Brescia 2000.

³⁵ Korzystam z tego właśnie wydania: P. Sequeri, *L'idea della fede. Trattato di teologia fondamentale*, Milano 2002.

³⁶ Por. P. Sequeri, *Il Dio affidabile...*, s. 149.

³⁷ Por. P. Sequeri, *L'idea della fede...*, s. 122.

³⁸ Por. P. Sequeri, *Il Dio affidabile...*, s. 237-240

usprawiedliwienie „świadomości wierzącej”³⁹. To ostatnie pojęcie (*coscienza credente*) jest kluczowe w teologii fundamentalnej włoskiego uczonego i wskazuje na wewnętrzny związek między zawierzeniem i poznaniem, wiarą i prawdą. „Wiara – podkreśla P. Sequeri – stanowi w efekcie jedyny horyzont, w obrębie którego możliwe jest myślenie o prawdzie czy jej rozpoznawanie”⁴⁰. Ta wiara ma jednocześnie wymiar świadectwa, gdyż jest wiarą Kościoła. Świadectwo oznacza z jednej strony uwieńczenie obiektywności Objawienia, a z drugiej autokorektę świadomości poszczególnych wierzących⁴¹. Teolog włoski kończy zatem swój traktat „o wierze” szkicem eklezjologii, czyli prezentacją *ecclesia fidei*⁴².

Andrea Toniolo (ur. 1964), włoski kapłan, akceptując klasyczny podział teologii fundamentalnej na trzy części, zajmuje się osobno wiarygodnością religii chrześcijańskiej na tle innych religii, wiarygodnością Objawienia Bożego w Jezusie Chrystusie oraz wiarygodnością wiary i Kościoła⁴³. Jego zdaniem, teologia fundamentalna zajmuje się „faktem i przyjęciem w wierze Objawienia Boga Trójjedynego”⁴⁴. Posługuje się ona przede wszystkim metodą „hermeneutyczno-korelatywną”, to znaczy bada relację między tekstem (prawda wiary w poświadczeniu historycznym) i kontekstem (żywe doświadczenie miłości Boga dzisiaj)⁴⁵. Jeśli chodzi o wiarygodność chrześcijaństwa, A. Toniolo wskazuje, że nasza religia jest uniwersalną ofertą zbawczą skierowaną do wolnego człowieka, wyartykułowaniem transcendentnego horyzontu ludzkiej egzystencji i wezwaniem do wzniosłego postępowania etycznego⁴⁶. Jeśli z kolei chodzi o wiarygodność Objawienia chrześcijańskiego, teolog włoski akcentuje historyczność Jezusa i Jego status „universale concretum”⁴⁷. Jeśli wreszcie chodzi o wiarygodność wiary i Kościoła, A. Toniolo podkreśla związek obydwu rzeczywistości z Objawieniem, moc Bożej łaski⁴⁸ i wagę świadectwa eklezjalnego⁴⁹.

Giuseppe Lorizio (ur. 1952), kapłan włoski związany głównie z *Pontificia Università Lateranense* w Rzymie, wpisuje się wyraźnie w tradycję „szkoły laterańskiej”, liczącej się poważnie z doświadczeniem religijnym⁵⁰. Określa on swoją teologię fundamentalną mianem „fundacyjno-kontekstualnej w perspektywie

³⁹ Por. tamże, s. 310-311.

⁴⁰ Tamże, s. 325.

⁴¹ Por. tamże, s. 578-580.

⁴² Rozdział XII, s. 611-770.

⁴³ A. Toniolo, *Cristianesimo e verità. Corso di teologia fondamentale*, Padova 2004. Dzieło składa się z trzech części: I. Chrześcijaństwo. Religia wśród religii?; II. Objawienie; III. Wiara i Kościół.

⁴⁴ Tamże, s. 17.

⁴⁵ Por. tamże, s. 24-25.

⁴⁶ Por. tamże, s. 142.

⁴⁷ Por. tamże, s. 211-230.

⁴⁸ Por. tamże, s. 316-317.

⁴⁹ Por. tamże, s. 355-358.

⁵⁰ Por. G. Lorizio, *Il progetto: verso un modello di teologia fondamentale fondativo-contestuale in prospettiva sacramentale*, w: red. tenże, *Teologia Fondamentale*, t. I: *Epistemologia*, Roma 2004, s. 412.

sakramentalnej”⁵¹. Jest to zatem nauka teologiczna, która zajmuje się dokonanym w historii Objawieniem Boga (aspekt fundacyjny) i jego wiarygodnością we współczesnym kontekście antropologicznym (aspekt kontekstualny), ale z podkreśleniem, że chodzi tu o „fundament” będący miłością Boga ujawnioną w Chrystusie i przyjmowaną w mocy Ducha Świętego (aspekt sakramentalny). Metoda teologii fundamentalnej obejmuje głównie *auditus fidei*, *auditus temporis* i *intellectus Revelationis*⁵². Trzytomowa *Teologia fundamentalna*⁵³, wydana pod redakcją włoskiego teologa, uzupełniona tomem IV obejmującym antologię tekstów⁵⁴, stanowi owoc pracy wielu uczonych⁵⁵. Sam G. Lorizio inspirowany jest encykliką papieża Jana Pawła II *Fides et ratio* (1998), wskazując, że wysiłek filozoficzny człowieka, zmierzający do poznania samego siebie, stanowi niejako *preparatio Revelationis*. Włoski uczyony ukazuje następnie Objawienie w relacji do Biblii i Tradycji, poświęcając dużo uwagi chrystologii fundamentalnej. Podkreśla, że „logika wiary”: 1) bazuje na myśleniu objawieniowym, które angażuje nie tylko rozum, ale także wolę i uczucia człowieka; 2) przyjmuje postać paradoksu i 3) ujawnia swój charakter symboliczno-sakramentalny. G. Lorizio opowiada się za „metafizyką miłości”, czyli związkami prawdy z dobrem jako ostatecznym motywem skłaniającym człowieka do przyjęcia w wierze Objawienia Bożego⁵⁶.

Giuseppe Tanzella-Nitti (ur. 1955; doktor w zakresie astronomii – 1977; doktor w zakresie teologii – 1991), profesor *Pontificia Università della Santa Croce* w Rzymie, przyznaje, że przedmiotem pierwszorzędym teologii fundamentalnej jest misterium i wydarzenie Objawienia. Sięga ono tajemniczej decyzji samego Boga i ma wymiar historyczny. Jednocześnie również człowiek jako adresat tego Objawienia należy do zasadniczego zainteresowania teologii fundamentalnej. Oznacza to, że kwestia wiarygodności Objawienia jest ściśle związana z uchwyceniem istoty i specyfiki tego Objawienia⁵⁷. G. Tanzella-Nitti wskazuje, że człowiek

⁵¹ Por. tamże, s. 407-409.

⁵² Por. tamże, s. 424-431.

⁵³ *Teologia Fondamentale*, t. I: *Epistemologia*, Roma 2004; t. II: *Fondamenti*, Roma 2005; t. III: *Contesti*, Roma 2005.

⁵⁴ T. IV: *Testi antologici*, red. A. Sabetta, P. Sguazzardo, Roma 2004.

⁵⁵ Tom pierwszy, zatytułowany *Epistemologia*, obejmuje dwie części, spośród których pierwsza odnosi się do epistemologii ogólnej (a więc statusu, metod, źródeł i narzędzi teologii jako takiej), a druga epistemologii szczegółowej, czyli teologii fundamentalnej. Tom drugi, zatytułowany *Fundamenti*, składa się z czterech rozdziałów: 1) Teologia Objawienia i elementy chrystologii fundamentalnej (G. Lorizio); 2) Teologia Tradycji i elementy eklezjologii fundamentalnej (D. Hercsik i M. Crociata); 3) Teologia wiary i elementy antropologii fundamentalnej (C. Caltagirone); 4) Wiarygodność Objawienia chrześcijańskiego (R. Fischella). Natomiast tom trzeci, zatytułowany *Konteksty*, składa się z siedmiu rozdziałów: 1) Doświadczenie religijne i filozofia religii (G. De Simone); Teologia religii. Spojrzenie całościowe (J. I. Muya); 3) Objawienie chrześcijańskie, nowożytność, postmodernizm (A. Sabetta); 4) Objawienie jako komunikacja (C. Bissoli); 5) Globalizacja i tradycja (G. Lorizio); 6) Teologia i nauki przyrodnicze (S. Rondinara); 7) Prawda chrześcijaństwa. Wolność, prawda, uczucie (D. D'Alessio).

⁵⁶ Por. G. Lorizio, *Teologia della Rivelazione ed elementi di cristologia fondamentale*, w: *Teologia Fondamentale*, t. II, s. 7-232.

⁵⁷ Por. G. Tanzella-Nitti, *Lezioni di Teologia Fondamentale*, Roma 2007, s. 11. Podręcznik teologii fundamentalnej, przedłożony przez uczonego włoskiego, składa się z pięciu rozdziałów:

jest *naturaliter religiosus*, otwarty na Objawienie, które przyjęło postać „objawienia pierwotnego”, objawienia kosmicznego, słowa Przymierza, słowa mądrościowego, słowa prorockiego, a w końcu tajemnicy Wcielenia Słowa, czyli osiągnęło swoją pełnię. Niezwykle istotna okazuje się w tym względzie rola Ducha Świętego, który jest uprzywilejowanym świadkiem całego procesu Objawienia i jednocześnie znajduje się u podłoża Tradycji Kościoła. Objawienie oznacza „auto-komunikację Boga żywego skierowaną do człowieka, aby zaprosić go do uczestnictwa we wspólnocie trynitarnej”⁵⁸. W tej perspektywie „teologia wiarygodności” Objawienia koncentruje się wokół „znaków” i „świadcstwa”, a nie „dowodów”. Wielkimi znakami i świadcstwami Objawienia są Jezus Chrystus i Kościół⁵⁹. Tak naszkicowana dyscyplina posługuje się zarówno metodą dogmatyczną, jak i metodą dialogiczną (rozszerzoną wersją metody apologetycznej). Ostateczne zatem racje, które usprawiedliwiają przyjęcie Objawienia, znajdują się w samym Objawieniu, a nie poza nim. Motywy wiarygodności dane są razem z darem Objawienia i odnoszą się do człowieka w jego pełnej konstrukcji osobowej. Właściwa logika wiarygodności Objawienia bazuje na dynamice obietnicy i wypełnienia⁶⁰. Ta logika jest już uchwytna w Starym Testamencie, kiedy obietnicom Boga towarzyszą zadziwiające znaki wyrażające Jego stwórczą wszechmoc i zbawczą wolę. Bóg również, uwiarygodniając samego siebie, odpowiada na prośby ludzi, a prorocy posługują się takimi znakami symbolicznymi, które oznaczają dziejące się wydarzenie bądź stanowią rodzaj uwierzytelnienia głoszonego orędzia⁶¹. Odnosząc się do chrystologii fundamentalnej, G. Tanzella-Nitti bada świadcstwa historyczne o Jezusie⁶², Jego psychologię (osoba „zdrowa, zrównoważona, dojrzała”⁶³), walor Jego cudów⁶⁴, Jego odniesienia do prorocत्व⁶⁵, by w końcu skupić się na Chrystusowym zmartwychwstaniu jako znaku najznakomitszym⁶⁶. Odnosząc się z kolei do Kościoła, G. Tanzella-Nitti wskazuje, że zrodził się on z wyraźnej woli Jezusa i stanowi powszechny sakrament zbawienia. Kościół jest świadkiem Chrystusa zmartwychwstałego, domagającym się od poszczególnych ochrzczonych cudu świętości i ewangelizacyjnego zaangażowania⁶⁷.

Teolog włoski skupia również swoją uwagę na wyjątkowości Objawienia chrześcijańskiego w odniesieniu do innych religii, wskazując na historyczność tego Objawienia, dynamizm obietnicy i spełnienia, wagę auto-komunikacji Boga celem nadania sensu życiu ludzkiemu, tajemnicę Wcielenia, nadobfitość Bożego

-
- 1) Objawienie; 2) Wiara, dar Boga i odpowiedź człowieka; 3) Przekaz Objawienia w Kościele; 4) Wiarygodność Objawienia; 5) Objawienie chrześcijańskie w relacji do (innych) religii.

⁵⁸ Tamże, s. 57.

⁵⁹ Por. tamże, s. 247.

⁶⁰ Por. tamże, s. 253-254.

⁶¹ Por. tamże, s. 259-273.

⁶² Por. tamże, 275-284.

⁶³ Tamże, s. 287.

⁶⁴ Por. tamże, s. 287-296.

⁶⁵ Por. tamże, s. 296-305.

⁶⁶ Por. tamże, s. 310-337.

⁶⁷ Por. tamże, s. 338-363.

daru⁶⁸. Chrześcijaństwo, otwarte na poznanie racji całości, nie lekceważy ani filozofii, ani kultury, ani innych religii, w których istnieją elementy prawdy i dobra, wykorzystując cały ten kontekst w procesie inkulturacji swojej wiary⁶⁹.

Massimo Epis (ur. 1964), kapłan diecezji Bergamo, filozof i teolog (*Facoltà Teologica dell'Italia Settentrionale di Milano*), w dziele *Teologia Fondamentale* pragnie ukazać *ratio fidei* w kontekście weryfikacji historycznego fundamentu Objawienia⁷⁰. Podkreśla on, że stróżem wydarzenia chrystologicznego jest instytucja Apostołów-świadków, którzy z jednej strony doświadcniają żywego kontaktu ze zmartwychwstałym Chrystusem, a z drugiej mają w pamięci egzystencję ziemską Jezusa zakończoną Jego ukrzyżowaniem⁷¹. Badanie historyczne tekstów paschalnych pozwala wykryć, że inicjatywa chrystofanii leży po stronie Jezusa, a uczniowie progresywnie dochodzą do wolnego rozpoznania Zmartwychwstałego, który ujawnia się w nowej kondycji i wzywa ich do specjalnej misji ewangelizacyjnej⁷². Zmartwychwstanie staje się zarówno fundamentem, jak i przedmiotem wiary paschalnej. Ta wiara paschalna odnosi się także do sytuacji przed zmartwychwstaniem, gdyż pozwala widzieć w życiu i śmierci Jezusa wypełnienie się Pism, czyli proces Bożego Objawienia⁷³. W takim ujęciu „świadectwo” nie jest czymś dodanym do bezpośredniości relacji „Objawienie – wiara” (Bóg objawiający się i człowiek wierzący), ale stanowi nieodzowny warunek obecności i skuteczności wydarzenia chrystologicznego. Kościół rodzi się ze słuchania Słowa Bożego (Objawienia) i żyje jako zbawcza wspólnota wierzących. Instytucjonalnymi formami świadectwa Kościoła są: Biblia, sakramenty i autorytet nauczycielski. W tym sensie „Kościół jako wspólnota wierzących stanowi specyficzny i istotny aspekt historyczności Objawienia”⁷⁴.

Francesco Cappa (ur. 1973), kapłan diecezji Vigevano, pojmuje teologię fundamentalną jako traktat teologiczny „o wierze” (chrześcijańskiej)⁷⁵. Wiara jest egzystencjalnym przyłgnięciem człowieka do Boga objawiającego się w Jezusie Chrystusie. Zakorzenia się ona ostatecznie w wiernej, zbawczej i nieuwarunkowanej miłości Boga ujawnionej w dziele Jezusa, prowadząc człowieka do uczestnictwa w życiu trynitarnym Boga. Jest to wiara eklezjalna, zapośredniczona na mocy świadectwa Kościoła. O jej racjonalności decydują właśnie te dwa wymiary: eklezjalny (pośrednictwo Kościoła) i antropologiczny (zbawienie człowieka)⁷⁶.

⁶⁸ Por. tamże, s. 366-371.

⁶⁹ Por. tamże, s. 392-402.

⁷⁰ Por. M. Epis, *Teologia Fondamentale. La ratio della fede cristiana*, Brescia 2009, s. 91. Książka składa się z pięciu części: I. Typowe modele usprawiedliwiania wiary; II. Spojrzenie panoramiczne na teologię XX wieku; III. Obiektywność wydarzenia chrystologicznego; IV. *Fides aut ratio?* Epistemologiczna postać wiary; V. Formy i kategorie świadectwa.

⁷¹ Por. tamże, s. 369-378.

⁷² Por. tamże, s. 399.

⁷³ Por. tamże, s. 410.

⁷⁴ Tamże, s. 586.

⁷⁵ Por. F. Cappa, *Il credere cristiano. Una teologia fondamentale*, Assisi 2010, s. 92.

⁷⁶ Por. tamże, s. 303.

Wnioski

Nietrudno zauważyć, że włoska teologia fundamentalna w ostatnim ćwierćwieczu rozwija się niezwykle dynamicznie. Po pierwsze, można mówić o wyraźnie ukształtowanym modelu tej dyscypliny, czyli „teologii Objawienia i jego wiarygodności” (R. Fisichella, C. Dotolo, C. Greco, A. Toniolo, G. Lorizio, G. Tanzella-Nitti, M. Epis). Tylko P. Sequeri i F. Cappa pojmują teologię fundamentalną jako traktat „o wierze”, aczkolwiek także u nich ta wiara ostatecznie opiera się na wiarygodnym Objawieniu.

Po drugie, włoska teologia fundamentalna nie przywiązuje zbytnej uwagi do klasycznego podziału apologetyki na trzy części: o religii, chrystologia fundamentalna, eklezjologia fundamentalna. Jest ona raczej w sposób zwarty i koherentny zorganizowana wokół Objawienia i jego wiarygodności. Pojawiają się elementy traktatu *demonstratio religiosa*, jednak chrystologia mało uwzględnia współczesne badania historyczne nad Jezusem (*Third Quest*), a eklezjologia ograniczona jest do zagadnień genezy Kościoła oraz znaczenia Biblii i Tradycji.

Po trzecie, prezentując wiarygodność Objawienia Bożego, włoscy teologowie podkreślają, że nadaje ono sens ludzkiemu życiu i obiecuje spełnienie człowieczeństwa. Elementem dobrego, niewarunkowanej miłości Bożej ujawnionej w Jezusie Chrystusie, uchwyconej na mocy Ducha Świętego poprzez znaki i symbole, zdaje się przeważać nad historyczno-krytycznym poszukiwaniem prawdy. Wiarygodna jest po prostu miłość, a prawda w obrębie tej właśnie miłości.

I po czwarte, należy oczekiwać, że kolejne lata przyniosą głębszy namysł teologów włoskich nad statusem metodologicznym teologii fundamentalnej, zaprezentowanej dotąd bardziej pod kątem praktyczno-dydaktycznym.

ITALIAN FUNDAMENTAL THEOLOGY

S u m m a r y

The article concerns the Italian Fundamental Theology, which derived from the classical Apologetics. The Italian theologians worked out their own model of Fundamental Theology as a theology of the Revelation and its credibility (R. Fisichella, C. Dotolo, C. Greco, A. Toniolo, G. Lorizio, G. Tanzella-Nitti, M. Epis). Apart from this model another concept is also being developed, namely a theological treatise *de fide* (P. Sequeri, F. Cappa).

Słowa kluczowe: teologia fundamentalna, Objawienie, wiarygodność
Keywords: Fundamental Theology, Revelation, credibility